

แนวโน้มการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย

Trends of Cultural Landscapes Studies in Thailand

สรศักดิ์ เวสสุนทรเทพ* และชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล
คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร

Son Vessoontorntep* and Chaiyasit Dankittikul
Faculty of Architecture, Silpakorn University

บทคัดย่อ

การศึกษา แนวโน้มการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความแตกต่างของประเภทการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ในประเด็นเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ โครงสร้าง องค์ประกอบ รวมถึงศึกษาแนวโน้มในด้านศึกษาประเภทต่าง ๆ และแหล่งที่มีการเผยแพร่ผลงาน ซึ่งผลการค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้นพบว่า การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้นแบ่งได้เป็น 5 ประเภทตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วย 1. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม การศึกษาประเภทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ เกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งในระดับสากลและในประเทศไทย ไว้เป็นแนวทางสำหรับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยโครงสร้างของการศึกษาประกอบไปด้วย แนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ รวมถึงกรณีศึกษา เพื่อให้เกิดความเข้าใจในแนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมมากขึ้น 2. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการวิจัย ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาใช้ศึกษาพื้นที่หรือกิจกรรม การศึกษาประเภทนี้มักมีโครงสร้างที่ประกอบไปด้วย การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมร่วมกับแนวคิดเฉพาะของการศึกษานั้น ๆ การศึกษาพื้นที่ รวมถึงการประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม 3. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการจัดการ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่างๆให้เกิดความยั่งยืน โดยมีโครงสร้างคล้ายกับการศึกษาประเภทเพื่อการวิจัย เพียงแต่เพิ่มการวิเคราะห์พื้นที่และแนวทางการจัดการเข้ามา 4. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อกระบวนการชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้แก่ชุมชนในด้านความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีโครงสร้างที่ประกอบไปด้วย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม กระบวนการ

ชุมชน รวมถึงกรณีศึกษาและผลการลงพื้นที่ต่าง ๆ 5. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทพิเศษ คือ การศึกษาที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างไปจากการศึกษา 4 ประเภทแรก นอกจากนั้น การศึกษาแนวโน้มในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้นพบว่า การศึกษาประเภทที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ การศึกษาประเภทเพื่อการวิจัย กลุ่มการศึกษาสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่มีการเผยแพร่โดยมหาวิทยาลัยศิลปากร อย่างไรก็ตาม การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้นเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2536 และเริ่มได้รับความนิยมในการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนกระทั่งช่วงปี พ.ศ. 2551 ถึง พ.ศ. 2553 การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นได้รับความนิยมมาก ภายหลังจากปี พ.ศ. 2553 การศึกษาภูมิ-ทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยมีจำนวนผลงานที่ถูกเผยแพร่ลดลงเป็นลำดับจนกระทั่งปัจจุบัน

คำสำคัญ : ภูมิทัศน์วัฒนธรรม แนวโน้มการศึกษา

Abstract

The objective of this study is to identify the different types of cultural landscape studies in Thailand in the issues related with the purpose, structure and composition. As the result of the study about trend of cultural landscapes in Thailand, it can be separated into five categories based on the purpose of study which consist of 1. The study for cultural landscape textbook, this study aims to gather ideas and theories of the cultural landscape both internationally and in Thailand. As the guideline for the study of cultural landscapes which its structure of the studies consist of concepts, theories and case studies to understand the concept of the greater cultural landscape. 2. The study for cultural landscape research, this study is for bringing the concept of cultural landscape study in the study of area or activity. The studies in this category usually consist of the structure which including its specific concept of education. The study in this area also includes the assessment of the cultural landscape value. 3. The study of cultural landscape for management which its purpose for recommendation of guideline in sustainable cultural landscape management which has the structure similar to the research study but include space analysis and management approach 4. The study of cultural landscape for community procedure which its purpose for educating the community to understanding of the cultural landscape. The structure consists of concepts, theories about the cultural landscape and community procedure including case studies and the results of site studies. 5. The study of special cultural landscape, this propose is relatively different from four type above. Furthermore, the trends in this studies have been found that these studies in

Thailand for research in architectural study and vernacular architecture are most published by Silpakorn University. However, the trend of cultural landscapes studies in Thailand has initiated in 1993 and ubiquitous after 2005 until between 2008 and 2010, the study of cultural landscape has been very popular. But after 2010 the number of published studies in cultural landscapes have been declined until present.

Keyword : cultural landscape, trend

บทนำ

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ แนวทางการจัดการพื้นที่หนึ่ง ในสาขาภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งหมายถึง พื้นที่ทางกายภาพ ที่ประกอบไปด้วยธรรมชาติ และองค์ประกอบที่ถูกสร้างโดยมนุษย์ ซึ่งถูกทับซ้อนกันลงบนภูมิทัศน์ และสร้างลักษณะเฉพาะลงบนพื้นที่นั้น ๆ เป็นการสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับมนุษย์ โดยแสดงร่องรอยไว้ในภูมิทัศน์ (Lennon & Mathews, 1996) อย่างไรก็ตาม ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นถูกอธิบายไว้อย่างกว้าง ๆ จึงทำให้มีผู้นำเอาแนวคิดดังกล่าวไปใช้ในการศึกษาวิจัยพื้นที่ ด้วยวัตถุประสงค์และวิธีการที่มีความแตกต่างกันออกไป ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและการแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยเฉพาะ การศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในบางพื้นที่ และการศึกษาเพื่อต้องการนำเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ เป็นต้น

สำหรับในประเทศไทย การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นถูกนำไปใช้ในหลายวัตถุประสงค์ ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาเพื่อรวบรวมเอาแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ เกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งในระดับสากล และในประเทศไทยมาไว้ด้วยกัน เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาในวัตถุประสงค์อื่น ๆ หรือ การศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่างๆ โดยการนำเอาแนวคิดและทฤษฎีมาประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดอื่น ๆ นอกจากนั้น ยังมีการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งอาจเกิดจากการใช้ของคนในพื้นที่เอง หรือเกิดจากการจัดการท่องเที่ยวไม่ทำให้ทำลายภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น ๆ เพราะภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นทรัพยากรอันมีค่า และสามารถสูญสลายหรือหมดไปได้ นอกจากนั้น ยังมีการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์ต่างไปจากที่กล่าวมาแล้วอีกจำนวนหนึ่ง อีกทั้ง แนวโน้มในการศึกษา ก็มีความแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้รับความนิยมนมากกว่าการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการชุมชน เป็นต้น

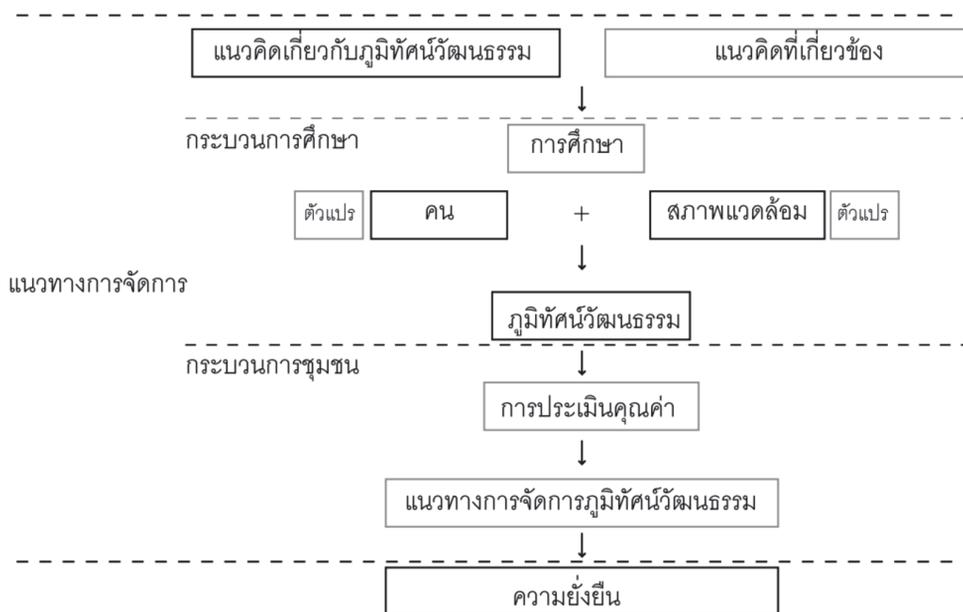
ดังที่กล่าวมาแล้ว การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้นมีความหลากหลายในด้านวัตถุประสงค์การศึกษา ซึ่งส่งผลให้โครงสร้างและองค์ประกอบของการศึกษาแต่ละประเภทนั้นมีความแตกต่างกันไปด้วย อีกทั้ง แนวโน้มในการศึกษาก็มีความน่าสนใจ ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาถึงความแตกต่างของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมแต่ละประเภท ไปจนถึงแนวโน้มและแหล่งที่เผยแพร่จนสามารถทราบถึงภาพรวมของการศึกษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาขอบเขตและความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม
2. เพื่อเปรียบเทียบการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยแต่ละประเภท ในด้านวัตถุประสงค์ โครงสร้าง และองค์ประกอบ
3. เพื่อศึกษาแนวโน้มของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย สำหรับเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไปในอนาคต

กรอบแนวคิด

จากการศึกษาถึงแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทำให้เข้าใจถึงความหมายของ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม จากการค้นคว้าผลงานการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย เบื้องต้นนั้น มีความแตกต่างกันไป ตามแต่วัตถุประสงค์ในการศึกษา โดยเมื่อวัตถุประสงค์มีความแตกต่างกันแล้ว โครงสร้างและองค์ประกอบในการศึกษาก็จะมีความแตกต่างกันตามไปด้วย อีกทั้ง จำนวนผลงานในแต่ละประเภทก็มีความแตกต่างกัน อีกทั้ง แหล่งที่เผยแพร่ผลงานการศึกษาก็มีจำนวนที่เผยแพร่ รวมทั้งประเภทผลงานที่เผยแพร่แตกต่างกันไป ดังนั้น เพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างดังในการศึกษาประเภทต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ รวมทั้งแนวโน้มในการศึกษา จึงได้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากกรอบแนวคิดในการวิจัยนั้น จะเห็นได้ว่า การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยสามารถแบ่งประเภทได้โดยวัตถุประสงค์ในการศึกษา จากนั้นจึงสามารถแบ่งกลุ่มย่อยลงไปได้อีกโดยโครงสร้างและองค์ประกอบ ที่มีความแตกต่างกันไปตามการศึกษาต่าง ๆ ซึ่งการเลือกกลุ่มข้อมูลนั้น จะเลือกผลงานการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ที่ใช้ชื่อว่าการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยตรง จากเอกสารต่าง ๆ อันประกอบด้วย หนังสือ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความ แล้วนำมาศึกษาช่วงเวลาในการเผยแพร่ผลงานที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมระดับสากลที่มีการเผยแพร่ในช่วงเวลาต่าง ๆ แล้วจึงทำการเปรียบเทียบในด้านวัตถุประสงค์ โครงสร้างและองค์ประกอบ นอกจากนี้ยังศึกษาไปในรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎี ตัวแปรในการศึกษา การประเมินคุณค่า การวิเคราะห์พื้นที่ รวมถึงแนวทางการจัดการ เพื่อแบ่งประเภทของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย แล้วจึงทำการศึกษาแนวโน้มในด้านต่าง ๆ ทั้งความนิยม รวมถึงหน่วยงานที่เผยแพร่ผลงาน แล้วสรุปในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้คือ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้นแบ่งเป็นกี่ประเภท อะไรบ้าง แต่ละประเภทนั้นมีความแตกต่างกันอย่างไร แนวโน้มในการศึกษาในภาพรวม รวมถึงในแต่ละประเภทเป็นอย่างไรบ้าง รวมถึงอาจมีข้อเสนอสำหรับภาพและในการศึกษารวมถึงการศึกษแต่ละประเภท และสรุปผลการศึกษาขึ้นนี้ ในเนื้อหาส่วนต่าง ๆ ตั้งแต่การค้นคว้าความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงการดำเนินการศึกษาสรุปปัญหาและอุปสรรคในการศึกษา รวมถึงข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในอนาคต

ระเบียบวิธีวิจัย

1. การเลือกกลุ่มข้อมูล

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร และมีแนวโน้มในการศึกษาอย่างไรบ้าง ดังนั้นจึงเน้นที่การศึกษาเอกสารต่าง ๆ เป็นหลักจากทั้งสถาบันการศึกษา รวมถึงหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและต่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย และใช้ชื่อว่า การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยตรง

2. วิธีการศึกษา

2.1 การแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

สำหรับการแบ่งประเภทนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นความแตกต่างขององค์ประกอบในการศึกษา โดยทั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 วิธีด้วยกันคือ

- การแบ่งประเภทโดยวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อให้ทราบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้นมีการศึกษาที่แบ่งตามวัตถุประสงค์ไปแล้วกี่ประเภท อะไรบ้าง

- การแบ่งประเภทโดยโครงสร้างและองค์ประกอบและวัตถุประสงค์ของการศึกษา กล่าวคือ เมื่อทราบแล้วว่าภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรมแบ่งตามวัตถุประสงค์เป็นที่ประเภทแล้ว ก็จะทำการศึกษาต่อไปว่าในประเภทนั้น ๆ มีโครงสร้างและองค์ประกอบในการศึกษาอย่างไรบ้าง เพื่อให้เกิดความเฉพาะเจาะจง

2.2 องค์ประกอบในการศึกษา

หลังจากแบ่งประเภทแล้ว จึงศึกษาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีความเฉพาะเจาะจงกับประเภทและการศึกษาภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วย

2.2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง อันมีความแตกต่างกันไปตามประเภทและการศึกษาภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรม

2.2.2 ตัวแปรที่ศึกษา ที่อาจแบ่งได้เป็น

- ตัวแปรด้านกายภาพ เช่น ที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศ ถนน แม่น้ำ ชุมชน ธรรมชาติ อาคารสำคัญและสถาปัตยกรรม เป็นต้น

- ตัวแปรด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดิน ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ กลุ่มความเชื่อ ศาสนา ประเพณีในพื้นที่ เป็นต้น

2.2.3 การแบ่งประเภทของภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรมตามแนวคิดต่าง ๆ

2.2.4 การประเมินคุณค่าของภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรม ซึ่งอาจใช้เกณฑ์ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละการศึกษา

2.2.5 วิธีการวิเคราะห์ก่อนการจัดการ

2.2.6 แนวทางการจัดการที่ได้รับการเสนอแนะ อันมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม อันทราบได้จากผลการศึกษาและการประเมินคุณค่าภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรม

3. การวิเคราะห์เปรียบเทียบและแนวโน้มในการศึกษา

เมื่อทำการศึกษาถึงประเภทของภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรม รวมถึงแนวทางการศึกษาและองค์ประกอบแล้ว จึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เปรียบเทียบ ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

3.1 สรุปการศึกษาภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรมในประเทศไทยแต่ละประเภท ด้านวัตถุประสงค์ โครงสร้าง และองค์ประกอบ

3.2 ความเหมือนและความต่างของการศึกษาภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรมในประเทศไทยแต่ละประเภท

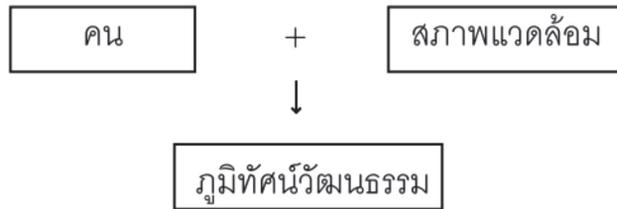
3.3 แนวโน้มของการศึกษาภูมิภาคที่ศรัทธาวัฒนธรรมในประเทศไทยในด้านความนิยม จำนวน ความเฉพาะทางของแหล่งที่เผยแพร่ เป็นต้น

ผลการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” นั้น แปลมาจากคำในภาษาอังกฤษ คือคำว่า “Cultural Landscape” ซึ่ง Carl Sauer นักภูมิศาสตร์ชาวอเมริกันเป็นผู้ริเริ่มและพัฒนาแนวคิดนี้ในปี 1925 ในบทความชื่อ The Morphology of Landscape ซึ่งคำดังกล่าวประกอบจากคำว่า Cultural มาจาก Culture แปลว่า วัฒนธรรม ส่วนคำว่า Landscape นั้น แปลว่า ภูมิทัศน์ ภูมิประเทศ หรือทิวทัศน์ จึงรวมกันเป็น Cultural Landscape หรือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม นั้นเอง นอกจากนั้น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” นั้นเป็นคำที่เกิดจากการรวมกันของคำย่อย 4 คำ และ คำใหญ่ 2 คำ อันประกอบไปด้วย คำว่า “ภูมิ” ซึ่งหมายถึงแผ่นดิน หรือ ผืนแผ่นดิน คำว่า “ทัศน์” หมายถึงการเห็น เมื่อนำสองคำนี้มารวมกันจะได้คำว่า “ภูมิทัศน์” ซึ่งแปลว่าการรับรู้สภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมที่กำหนดขึ้น รวมถึงผลลัพธ์ที่รู้สึกได้ ต่อมาคือคำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ความเจริญ ความงาม และคำว่า “ธรรม” มีความหมายไปในทางเดียวกัน เมื่อรวมกันเป็นคำว่า “วัฒนธรรม” แล้วจึงมีความหมายว่าสิ่งที่มนุษย์คิดขึ้น สร้าง และประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงอยู่ สืบทอด รวมถึงพัฒนาสังคม นอกจากนั้นยังแสดงถึงความเจริญของสังคมของมนุษย์ รวมถึงเป็นประโยชน์ด้านกายภาพ และจิตภาพ เช่น การบริโภค การใช้สอย ส่วนประโยชน์ทางใจนั้น เช่น การชื่นชมสิ่งที่สวยงาม นอกจากนั้น คำว่า “วัฒนธรรม” ยังสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม คือสิ่งที่จับต้องได้ เช่น บ้านเรือน อาคาร รูปเคารพ งานศิลปะ กิจกรรมของมนุษย์ และส่วนที่เป็น “นามธรรม” เช่น คติความเชื่อ ภาษาวรรณคดี การเมือง ศาสนา เป็นต้น นอกจากความหมายที่กล่าวมาแล้ว คำว่าวัฒนธรรมยังหมายถึงระเบียบปฏิบัติ ความเชื่อ ศิลปะ ผลผลิตของความคิด และการกระทำตามค่านิยมต่าง ๆ อีกด้วย หากสรุปจากความหมายของคำประกอบต่าง ๆ แล้ว คำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” นั้น น่าจะหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันเป็นค่านิยมหรือความเข้าใจตรงกัน โดยได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมหรือภูมิประเทศ เพื่อสร้างความเจริญของสังคมและสังคมของมนุษย์ (Phungsunthon, 2006)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว อาจสรุปได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นเกิดจาก การกระทำของมนุษย์ที่ปรากฏ ร่องรอยลงบนภูมิทัศน์ ทั้งที่ตั้งใจ และไม่ตั้งใจ ซึ่งเป็นผลจากทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมถึงด้านกายภาพ และได้รับการพัฒนาผ่านกาลเวลาจนปรากฏเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ กลายเป็นคุณค่า เป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการบริหารจัดการ และเป็นแบบอย่างในการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นเอง นอกจากนั้น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีคุณค่าสามารถบอกเล่าถึงเอกลักษณ์ของสังคมหรือชุมชน และสะท้อนถึงพัฒนาการที่ดำรงอยู่ของสังคมนั้น ๆ หากไม่ได้รับการจัดการที่มีความเหมาะสมสอดคล้องก็อาจถูกทำลายลงด้วยสาเหตุต่าง ๆ ทั้งโดยธรรมชาติและฝีมือของมนุษย์เอง เพราะภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีลักษณะคล้ายกับทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ซึ่งมีโอกาสสูงที่จะถูกทำลายหรือทำให้เสื่อมสภาพ ดังนั้นจึงควรมีการแสวงหาแนวทางจัดการที่มีความเหมาะสม

ภาพที่ 2 องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย

จากการศึกษาถึงแนวคิดและทฤษฎี รวมถึงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น พบว่าแนวคิดดังกล่าวได้เผยแพร่อย่างมากในช่วงปี พ.ศ. 2468 โดยนักภูมิศาสตร์ชาวอเมริกันชื่อ Carl Sauer ในบทความที่มีชื่อว่า The Morphology of landscape ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิด Kulturlandschaft ของ Otto Schlüter ในช่วงปี พ.ศ. 2451 ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 องค์กรโบราณสถานแห่งชาติได้ถือกำเนิดขึ้นเพื่อดูแลอนุรักษ์และปกป้องโบราณสถานรวมถึงเป็นเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อตกลง กฎบัตร และแนวทางปฏิบัติต่างๆ เกี่ยวกับการดูแลรักษา การจัดการ และอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมซึ่งรวมถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วย ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 หน่วยงานอุทยานแห่งชาติ สหรัฐอเมริกาได้กำหนดเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงจำแนกประเภทขององค์ประกอบทั้งด้านกายภาพและจินตภาพ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในประเทศ และในปีพ.ศ. 2539 Lennon & Mathews (1996) ได้ทำการเผยแพร่เอกสารเกี่ยวกับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณเทือกเขา Alps ประเทศ Australia ซึ่งเนื้อหาในเอกสารมีความสำคัญกับแนวทางการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเวลาต่อมา (Lennon & Mathews, 1996) นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2541 มูลนิธิภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ก่อตั้งขึ้นในสหรัฐอเมริกา โดยมีสาระสำคัญคือได้จำแนกประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในสหรัฐอเมริกา ออกเป็น 24 ประเภท 49 ประเภทย่อย และ 15 รูปแบบ ซึ่งในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั่นเอง คณะกรรมการมรดกโลกได้มีการกำหนดความหมายและเกณฑ์ขึ้นทะเบียนภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวมถึงการแบ่งประเภท ซึ่งมีความกว้างขวางครอบคลุมภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม หลังการประชุมในปี พ.ศ. 2545

ภาพที่ 3 ลำดับเวลาของการเผยแพร่แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในระดับสากล

การเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมระดับสากลนั้น ส่งผลถึงการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2536 ถึงก่อน พ.ศ. 2548 และช่วงที่ 2 คือ ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน โดยการศึกษาในช่วงแรกนั้นจะมีจำนวนค่อนข้างน้อย รวมถึงมีการศึกษาประเภทเพื่อการวิจัยเพียงประเภทเดียว ตัวอย่างผลงานการศึกษา ได้แก่ งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่บ้านท่าวัด ตำบลเหล่าปอแดง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โดย มรรษณ พุกกะวัน ตามแนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมเท่าที่มีในขณะนั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ โดยศึกษาในด้านประชากร การใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมถึงเส้นทางคมนาคมต่างๆ (Phruksawan, 1993) ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 และ พ.ศ. 2539 ได้มีการเผยแพร่เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม 2 ชิ้น โดยชิ้นแรกเป็นการศึกษาผลกระทบการทำเกลือต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำ เสียว อำเภอบางบาล จังหวัดมหาสารคาม โดย วนมพร พาหะนิษฐ์ (Pahanit, 1995) และงานวิจัยเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมศาลปู่ตา ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดย กิตติมา นวลจันทร์ (Nuanchan, 1996) ซึ่งงานวิจัยทั้ง 2 ชิ้นนี้มีความน่าสนใจที่คล้ายกันคือ นอกจากการศึกษาตัวแปรทางภูมิศาสตร์คือด้านประชากร การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการคมนาคมแล้ว ยังมีการเพิ่มเติมประเด็นอื่น ๆ ในการศึกษา เช่น ในการศึกษาเรื่องผลกระทบการทำเกลือนั้นได้เพิ่มเติมประเด็นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการทำเกลือในพื้นที่ภาคอีสาน รวมถึงประเด็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสภาพชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการทำเกลือ และในส่วนของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมศาลปู่ตานั้น ได้มีการเพิ่มเติมประเด็นเกี่ยวกับคติความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาในเรื่องที่ตั้ง พืชพันธุ์ วัสดุ เป็นต้น ซึ่งถึงแม้ว่างานวิจัยทั้ง

2 เล่มนี้มีวัตถุประสงค์เป็นการศึกษาเพื่อวิจัย แต่ก็ได้แสดงให้เห็นถึงการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่รวมเอาประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชน รวมถึงประเพณีความเชื่อเข้าไป อันเป็นพื้นฐานให้กับการศึกษาในเวลาต่อมา

การศึกษาในช่วงที่ 2 คือ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน เป็นช่วงที่มีผลงานการศึกษาถูกเผยแพร่ค่อนข้างมาก เนื่องจากแนวคิดและทฤษฎีในระดับสากลถูกเผยแพร่เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้น ยังมีความหลากหลายในด้านวัตถุประสงค์ โครงสร้างและองค์ประกอบอีกด้วย ตัวอย่างผลงานในช่วงนี้ได้แก่ หนังสือชื่อ แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในปี พ.ศ. 2549 โดยอาจารย์ วนิตา พิงสุนทร (Phugsunthban, 2006) เป็นตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรมฉบับแรกในประเทศไทยที่สืบค้นได้ มีเนื้อหาเกี่ยวกับความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ความสำคัญ การแบ่งประเภท การศึกษาและตัวแปร การประเมินคุณค่า รวมไปถึงแนวทางการจัดการและกรณีศึกษาทั้งไทยและต่างประเทศ โดยแบ่งเป็น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบมีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม รวมไปถึง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ นอกจากนั้น หนังสือเล่มนี้ยังถูกอ้างอิงในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมหลายเล่ม และโครงสร้างของหนังสือถูกใช้เป็นโครงสร้างในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมอีกหลายเล่มเช่นกัน การศึกษาเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมการบิดงอมาเร็ว ในปี พ.ศ. 2549 โดยการศึกษาเล่มนี้ต้องการหาความสัมพันธ์ระหว่างระบบของคลอง วัด และชุมชน รวมถึงผลกระทบจากการพัฒนาเมืองต่อกิจกรรมดังกล่าว โดยเริ่มต้นศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ความหมายของ วัด ชุมชน และคลอง ตลอดจนประเพณีและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการใส่บาตร ตลอดจนได้ศึกษาพื้นที่ในด้านสภาพของพื้นที่ และลักษณะของกิจกรรมในปัจจุบัน จนสามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ของการบิดงอมาเร็วกับพื้นที่ รวมถึงระบุถึงเหตุที่ทำให้กิจกรรมดังกล่าวลดความเข้มข้นลงไป Cultural landscape management plan for cultural and historical tourism in palaces dating from King Rama VI'S reign ในปี พ.ศ. 2551 ได้ทำการศึกษาถึงพระราชวังที่มีความสำคัญ โดยเริ่มต้นศึกษาถึงความหมายและแนวคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทั้งในระดับสากลและในประเทศไทย ร่วมกับแนวคิดของพิพิธภัณฑน์ โดยได้ศึกษาพระราชวังในด้านสถาปัตยกรรม คือการเชื่อมต่อและการใช้สอยต่างๆ รวมถึงการประเมินคุณค่าด้วยเกณฑ์ขององค์การ UNESCO ที่ใช้ขึ้นทะเบียนแหล่งอนุรักษมรดกโลก นอกจากนั้นยังศึกษาแนวคิดและความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้พระราชวังกลายเป็นพิพิธภัณฑน์ รายงานผลการจัดฝึกอบรมหลักสูตรการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม และ การสัมมนาทางวิชาการเพื่อสร้างกระแสการรับรู้และเปิดตัวแนวร่วมเครือข่าย “การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการขจัดมลทัศน์” ปี พ.ศ. 2550 โดยผลงาน 2 ชิ้นนี้มีโครงสร้างที่คล้ายกัน คือ เริ่มต้นด้วยตารางกิจกรรมต่างๆ ที่ใช้ในการทำกิจกรรมกับชุมชน แนวคิดและความหมาย รวมถึงความสำคัญและแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม แล้วจึงกล่าวถึงผลการศึกษาระบบการภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อชุมชนในพื้นที่ตัวอย่างต่างๆ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าแต่ละพื้นที่นั้นมีแนวทางในการจัดการที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพและองค์ประกอบของพื้นที่นั้น ๆ และสถานการณ์การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2551 เป็นการศึกษาถึงภาพรวมในการนำเอาแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมระดับสากลมาปฏิบัติ โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มแนวคิดอนุรักษ์สิ่ง

แวดล้อมศิลปกรรม ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์โครงการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้อง กลุ่มแนวคิดเน้นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในเมืองโบราณและพื้นที่โบราณคดี ส่วนกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มที่จะมุ่งเน้นไปที่สภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมและวิถีชีวิต อย่างไรก็ตาม ส่วนที่น่าสนใจคือ การศึกษาชิ้นนี้ได้เสนอแนะแนวทางการศึกษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งมีบางส่วนที่กล่าวว่า การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นควรกำหนดมาตรฐานของการปฏิบัติการให้มีความชัดเจน

ประเภทของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย

จากการค้นคว้าผลงานเกี่ยวกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ในด้านวัตถุประสงค์ โครงสร้าง และองค์ประกอบนั้น ทำให้สามารถแบ่งประเภทของการศึกษาได้ด้วยวัตถุประสงค์ รวมถึงแบ่งกลุ่มย่อยในแต่ละประเภทได้ด้วยโครงสร้างและองค์ประกอบ ซึ่งการศึกษภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 5 ประเภทดังต่อไปนี้

1. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม การศึกษาประเภทนี้จะเป็นการรวบรวมเอาแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งในระดับสากล และในระดับประเทศไทย เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม สำหรับการศึกษประเภทอื่น ๆ โดยโครงสร้างมักมีส่วนของแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม การแบ่งประเภท การศึกษา การประเมินคุณค่า รวมถึงแนวทางการจัดการเป็นองค์ประกอบ ผลงานบางชิ้นยังมีการแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยผู้เขียนเอง และอาจมีการเสนอกรณีศึกษาที่มีความสอดคล้องกับการแบ่งประเภทดังกล่าว

2. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการวิจัย เป็นการนำเอาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาศึกษาพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ต่าง ๆ ศึกษาคุณค่า หรือการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นต้น โดยมีโครงสร้างที่ประกอบไปด้วย การทบทวนแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม การศึกษาพื้นที่ในประเด็นต่าง ๆ และอาจรวมไปถึงการประเมินคุณค่าของพื้นที่ นอกจากนั้น การศึกษาประเภทนี้ยังแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มย่อยคือ กลุ่มภูมิศาสตร์ ที่มีการศึกษาภาพรวมของพื้นที่ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ประชากร การคมนาคม ชุมชน และข้อมูลอื่น ๆ ตามแต่พื้นที่เป็นองค์ประกอบในการศึกษา กลุ่มสถาปัตยกรรมและการออกแบบชุมชนเมือง ที่มีการศึกษาภาพรวมของพื้นที่ร่วมกับเรื่องของสุนทรียภาพมาเป็นองค์ประกอบในการศึกษา กลุ่มสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่มีการศึกษาเน้นด้านสถาปัตยกรรม ชุมชน และประวัติศาสตร์เป็นองค์ประกอบ รวมถึงกลุ่มสังคม ที่มีการศึกษาเน้นเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิต และสภาพเศรษฐกิจสังคมเป็นองค์ประกอบ

3. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการจัดการ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการจัดการสำหรับภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยมีโครงสร้างในการศึกษาคลายกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการวิจัย และเพิ่มเติมส่วนของการวิเคราะห์และแนวทางการจัดการเข้ามา แต่มีการแบ่งกลุ่มย่อยที่ต่างกันออกไป โดยแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มการจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

หรือการจัดการพื้นที่ โดยจะมุ่งเน้นให้เกิดการรักษาหรือใช้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นๆ อย่างยั่งยืน และกลุ่มการศึกษาเพื่อการจัดการท่องเที่ยวโดยมุ่งเน้นให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทการท่องเที่ยวในภูมิทัศน์วัฒนธรรม

4. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อกระบวนการชุมชน เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นให้เกิดความเข้าใจถึงคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชน การศึกษาประเภทนี้มีก็มีโครงสร้างซึ่งมีแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม กระบวนการชุมชน ผลการดำเนินงาน รวมถึงกรณีศึกษาที่อาจนำมาปรับใช้กับแต่ละพื้นที่เป็นองค์ประกอบ

5. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทพิเศษ คือการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างไปจากการศึกษาประเภทอื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น การศึกษาภาพรวมของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย เป็นต้น

แนวโน้มการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย

จากการค้นคว้าเอกสารการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้น จะเห็นได้ว่ามีความหลากหลาย โดยสามารถแบ่งได้ถึง 5 ประเภท อย่างไรก็ตาม การศึกษาแต่ละประเภทก็ได้รับความนิยมไม่เท่ากัน จากการศึกษาพบว่า การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการวิจัยนั้น ได้รับความนิยมมากที่สุด นอกจากนั้น กลุ่มสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น ยังได้รับความนิยมมากที่สุดเมื่อเทียบกับในทั้งการศึกษาประเภทเดียวกัน และในทุกประเภท ส่วนการศึกษาที่ได้รับความนิยมรองลงมาคือการศึกษาประเภทเพื่อการจัดการ และประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม ส่วนการศึกษาประเภทพิเศษนั้นมีผลงานน้อยที่สุด

ในด้านจำนวนการเผยแพร่ผลงานแต่ละปีนั้น จากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่า จำนวนผลงานที่มีการเผยแพร่ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2548 และช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบันนั้น มีความแตกต่างกันมาก นอกจากนั้น การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยยังได้รับความนิยมมากในช่วง พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2553 อันจะเห็นได้จากจำนวนผลงานที่มีการเผยแพร่ โดยมีผลงานประเภทการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการวิจัยกลุ่มของภูมิสถาปัตยกรรมและการออกแบบชุมชนเมือง รวมถึงกลุ่มสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้รับความนิยมมากที่สุดในช่วงเวลาดังกล่าว เช่นเดียวกับ ผลงานประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม หลังปี พ.ศ. 2553 การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยมีแนวโน้มลดความนิยมลงไป ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนผลงานที่ถูกเผยแพร่ ซึ่งมีจำนวนที่ลดลง

ส่วนหน่วยงานที่เผยแพร่ผลงานเกี่ยวกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม การเผยแพร่ผลงานก็มีจำนวนที่ต่างกันไป ทั้งในด้านจำนวนและประเภท ยกตัวอย่างเช่น มหาวิทยาลัยศิลปากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่า แต่ละหน่วยงานนั้นมีความถี่ในการเผยแพร่ผลงานและเชี่ยวชาญแตกต่างกันไป หน่วยงานแรกที่มีการเผยแพร่ผลงานด้านการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมคือมหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยเป็นผลงานประเภทเพื่อการวิจัย

ในกลุ่มภูมิศาสตร์ ส่วนหน่วยงานที่เผยแพร่ผลงานการศึกษามากที่สุดคือมหาวิทยาลัยศิลปากร โดยเผยแพร่ผลงานทั้งในประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม ประเภทเพื่อการวิจัย โดยเฉพาะกลุ่มสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นจะมีจำนวนผลงานที่ถูกเผยแพร่มากที่สุด ประเภทการจัดการพื้นที่ รวมถึงประเภทกระบวนการชุมชน ส่วนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์นั้นมีผลงานการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่บ้าง และผลงานมีความหลากหลาย ส่วนแหล่งอื่นๆ ที่มีการเผยแพร่ เช่น หน่วยงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ต่างๆ หรือนักวิชาการอิสระ ก็มีจำนวนค่อนข้างน้อย

ตารางที่ 2 แสดงแนวโน้มของการเผยแพร่ผลงานการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละปี

ปี พ.ศ.	ประเภทของการศึกษา รายละเอียด และจำนวน									
	การศึกษาประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม	การศึกษาประเภทเพื่อการวิจัย				การศึกษาประเภทเพื่อการจัดการ		การศึกษาประเภทกระบวนการชุมชน	การศึกษาประเภทพิเศษ	รวม
		ภูมิศาสตร์	ภูมิสถาปัตยกรรม	พื้นถิ่น	สังคม	พื้นที่	ท่องเที่ยว			
2536		1								1
2538		1								1
2539		1								1
2541		2								2
2548*				2	1					3
2549	1		1	2						4
2550	1	1		3		1		2		8
2551	4		1	1			1		1	8
2552		1	4			2	1			8
2553		1		4		3				8
2554				1	1					2
2555			1							1
2556		1					1			2
รวม	6	9	7	13	2	6	3	2	1	49

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย

จากการค้นคว้าผลงานการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้น พบว่าได้มีการเริ่มการศึกษา มาตั้งแต่ พ.ศ. 2536 แต่ยังไม่ได้รับความนิยมกว้างขวาง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2548 การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงเริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น และในปี พ.ศ. 2553 เป็นปีที่มีการเผยแพร่ผลงานการศึกษามากที่สุด แม้ยังคงมีการเผยแพร่ผลงานด้านนี้อย่างต่อเนื่อง แต่จำนวนกลับลดลงอย่างเห็นได้ชัดในช่วง 2-3 ปี หลังจากนั้น อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่ถูกเผยแพร่ก็สามารถแบ่งประเภท เพื่อให้เกิดความเข้าใจในภาพรวม ซึ่งประกอบไปด้วย การศึกษาประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม การศึกษาประเภทเพื่อการวิจัย การศึกษา ประเภทเพื่อการจัดการ การศึกษาประเภทเพื่อกระบวนการชุมชน และการศึกษาประเภทพิเศษ

1. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การศึกษาประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นเป็นกลุ่มการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งถูกเผยแพร่โดยหลายหน่วยงาน

2. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการวิจัย

การศึกษาประเภทเพื่อการวิจัยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เข้าใจสภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรม หรือผลกระทบอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ หรือเพื่อให้ทราบถึงคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม การศึกษาประเภทนี้ถือเป็นประเภทแรกของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 นอกจากนั้น ยังเป็นการศึกษาที่ได้รับความนิยมมากที่สุดด้วย อีกทั้ง ในการศึกษา ก็สามารถแบ่งไปได้อีกเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มภูมิศาสตร์ กลุ่มภูมิสถาปัตยกรรม กลุ่มสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และกลุ่มสังคม

3. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการจัดการ

การศึกษาประเภทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้เกิดความยั่งยืน โดยแบ่งเป็น กลุ่มการจัดการพื้นที่ และการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งผลงานชิ้นแรกถูกเผยแพร่ในปี พ.ศ. 2550 และยังคงมีการศึกษาในประเภทนี้อย่างต่อเนื่อง

4. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อกระบวนการชุมชน

การศึกษาประเภทเพื่อกระบวนการชุมชนมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้แก่ชุมชนในด้านความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมถึงให้ชุมชนเสนอแนวทางการจัดการด้วยตนเอง เพราะชุมชนคือองค์ประกอบที่สำคัญในความยั่งยืนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ผลงานประเภทนี้ถือเป็นผลงานที่มีความสำคัญแต่น่าเสียดายที่มีการศึกษาจำนวนน้อย

5. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทพิเศษ

การศึกษาประเภทพิเศษคือการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีวัตถุประสงค์ต่างไปจากการศึกษาประเภทอื่น ๆ

โครงสร้างของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยแต่ละประเภท

จากการค้นคว้าพบว่า การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมแต่ละประเภะนั้น มีโครงสร้างในการศึกษาที่แตกต่างกัน โดยมีองค์ประกอบในการศึกษามากน้อยไม่เหมือนกัน ซึ่งประกอบไปด้วย แนวคิดและทฤษฎีสากลเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม แนวคิดและทฤษฎีประกอบ กรณีศึกษา การศึกษาพื้นที่และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง การแบ่งประเภท การประเมินคุณค่า กระบวนการชุมชน รวมถึงแนวทางการจัดการ ซึ่งการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมแต่ละประเภทมีความแตกต่างกัน

นอกจากนั้นแล้ว ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมแต่ละชั้น ก็มีความแตกต่างกัน แม้จะจัดอยู่ในประเภทเดียวกันด้วย

1. โครงสร้างของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม

โครงสร้างของการศึกษาประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นมักประกอบไปด้วย แนวคิดและทฤษฎีสากลเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีศึกษา รวมถึงการแบ่งประเภทตามแนวคิดต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในภูมิทัศน์วัฒนธรรมดียิ่งขึ้น

2. โครงสร้างของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการวิจัย

การศึกษาประเภทนี้มีโครงสร้างที่แตกต่างไปตามกลุ่มผู้วิจัย โดยมักประกอบไปด้วย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทฤษฎีประกอบ กรณีศึกษา การศึกษาข้อมูลและการศึกษาพื้นที่ การแบ่งประเภท รวมถึงการประเมินคุณค่า

3. การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยประเภทเพื่อการจัดการ

โครงสร้างของการศึกษาประเภทนี้ มีความคล้ายกับการศึกษาประเภทเพื่อการวิจัย คือประกอบด้วย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทฤษฎีประกอบ กรณีศึกษา การศึกษาข้อมูลและการศึกษาพื้นที่ การแบ่งประเภท รวมถึงการประเมินคุณค่า และเพิ่มส่วนของการจัดการเข้ามาเท่านั้น

อภิปรายผล

จากการศึกษาถึงแนวคิดและทฤษฎีรวมถึงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม (บทที่ 2) นั้นพบว่า แนวคิดดังกล่าวได้เผยแพร่อย่างมากในช่วงปี พ.ศ. 2468 โดยนักภูมิศาสตร์ชาวอเมริกันชื่อ Carl O Sauer ในบทความที่มีชื่อว่า The Morphology of landscape ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิด Kulturlandschaft ของ Otto Schlüter ในช่วงปี พ.ศ. 2451 ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 องค์การโบราณสถานแห่งชาติได้ถือกำเนิดขึ้นเพื่อดูแลอนุรักษ์และปกป้องโบราณสถานรวมถึงเป็นเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ข้อตกลง กฎบัตร และแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับการดูแลรักษา การจัดการ และอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมซึ่งรวมถึง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วย ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 หน่วยงานอุทยานแห่งชาติ สหรัฐอเมริกาได้กำหนดเกณฑ์ในการแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวมถึงจำแนกประเภทขององค์ประกอบทั้งด้าน

กายภาพและจินตภาพ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายในประเทศ และในปีพ.ศ. 2539 Lennon & Mathews (1996) ได้ทำการเผยแพร่เอกสารเกี่ยวกับการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณเทือกเขา Alps ประเทศ Australia ซึ่งเนื้อหาในเอกสารมีความสำคัญกับแนวทางการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเวลาต่อมา นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2541 มูลนิธิภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ก่อตั้งขึ้นในสหรัฐอเมริกา โดยมีสาระสำคัญคือได้จำแนกประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในสหรัฐอเมริกาออกเป็น 24 ประเภท 49 ประเภทย่อย และ 15 รูปแบบ ซึ่งในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้นเอง คณะกรรมการมรดกโลกได้มีการกำหนดความหมายและเกณฑ์การขึ้นทะเบียนภูมิทัศน์วัฒนธรรมรวมถึงการแบ่งประเภท ซึ่งมีความกว้างขวางครอบคลุมภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม หลังการประชุมในปีพ.ศ. 2545

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยนั้น มีความสัมพันธ์กับแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมสากลอย่างมาก โดยเมื่อมีการเผยแพร่แนวคิดหรือเกณฑ์ต่าง ๆ ออกมา การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยก็จะรับเกณฑ์เหล่านั้นมาปรับใช้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจใน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการประเมินคุณค่า ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นทำให้สามารถแบ่งการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยออกเป็น 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2548 และการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2548

เอกสารเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมภาษาไทยชิ้นแรกที่สามารถสืบค้นได้ถูกเผยแพร่ในปีพ.ศ. 2536 ซึ่งเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่บ้านท่าวัด ตำบลเหล่าปอแดง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โดย มรรษธณ พลฤกษ์วัน ตามแนวคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมเท่าที่มีในขณะนั้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่ โดยศึกษาในด้านประชากร การใช้ประโยชน์ที่ดิน รวมถึงเส้นทางคมนาคมต่าง ๆ ถึงแม้ว่าการศึกษาเล่มนี้จะศึกษาในเชิงภูมิศาสตร์ แต่ก็ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่มีความสำคัญ และจัดเป็นเอกสารฉบับแรกของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทวิจัย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 และ พ.ศ. 2539 ได้มีการเผยแพร่เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม 2 ชิ้น โดยชิ้นแรกเป็นการศึกษาผลกระทบการทำเกลือต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำ เสียว อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดย วนมพร พาหะนิษฐ์ และงานวิจัยเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมศาลปู่ตา ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดย กิตติมา นวลจันทร์ ซึ่งงานวิจัยทั้ง 2 ชิ้นนี้มีความน่าสนใจที่คล้ายกันคือ นอกจากการศึกษาตัวแปรทางภูมิศาสตร์คือด้านประชากร การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการคมนาคมแล้ว ยังมีการเพิ่มเติมประเด็นอื่น ๆ ในการศึกษา เช่น ในการวิจัยเรื่องผลกระทบการทำเกลือ นั้นได้เพิ่มประเด็นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการทำเกลือในพื้นที่ภาคอีสาน รวมถึงประเด็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและสภาพชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการทำเกลือ และในส่วนของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมศาลปู่ตานั้น ได้มีการเพิ่มเติมประเด็นเกี่ยวกับคติความเชื่อเกี่ยวกับศาลปู่ตาในเรื่องที่ตั้ง พืชพันธุ์ วัสดุ เป็นต้น ซึ่งถึงแม้ว่า

งานวิจัยทั้ง 2 เล่มนี้มีวัตถุประสงค์เป็นการศึกษาเพื่อวิจัย แต่ก็ได้แสดงให้เห็นถึงการศึกษานิทรรศน์วัฒนธรรมที่รวมเอาประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชน รวมถึงประเพณีความเชื่อเข้าไป อันเป็นพื้นฐานให้กับการศึกษาในเวลาต่อมา

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน

หลังจากไม่พบผลงานการศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาเป็นเวลาหลายปี ผลงานในช่วงปี พ.ศ. 2548 ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย เนื่องจากการศึกษานิทรรศน์วัฒนธรรมในระดับสากลได้มีการเผยแพร่แนวคิด และเกณฑ์ต่าง ๆ ออกมามากมาย ซึ่งส่งผลกับการศึกษาในประเทศไทย ทำให้เกิดการศึกษากว้างขวางแพร่หลาย นอกจากนั้น แนวทางในการศึกษายังมีความหลากหลายยิ่งขึ้นกว่าช่วงก่อนปี พ.ศ. 2548 โดยจะเห็นได้ต่อไปนี้

- การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2548

จากการสืบค้นพบว่า มีผลงานถูกเผยแพร่ในช่วงดังกล่าว 3 ชิ้น ประกอบด้วย บทความเรื่อง วัดพุทธมรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งเมืองจำปาสัก โดยเกรียงไกร เกิดศิริ (Kertsiri, 2005) การศึกษานิทรรศน์วัฒนธรรมกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเผ่ากระตู่ เมืองบาเจียง แขวงจำปาสัก สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดย อิชฎี ปักกันต์ธร และบทความเรื่องเทศกาลงานเมือง โดย อริยา อรุณินท์ ซึ่งทั้ง 3 ชิ้นจัดอยู่ในประเภทการศึกษาเพื่อวิจัย อย่างไรก็ตามบทความทั้ง 3 ชิ้นมีความแตกต่างกันในรายละเอียด

- การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อวิจัย

ดังที่กล่าวมาแล้ว ผลงานทั้ง 3 ชิ้นที่ถูกเผยแพร่ในช่วงปี พ.ศ. 2548 จัดอยู่ในกลุ่มการศึกษาเพื่อวิจัยทั้งหมด อย่างไรก็ตาม มีความน่าสนใจในรายละเอียดอยู่ด้วย ยกตัวอย่างเช่น การศึกษานิทรรศน์วัฒนธรรมวัดพุทธ ได้กล่าวถึงความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความหลากหลายยิ่งขึ้น ร่วมกับเกณฑ์การขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกตามคณะกรรมการมรดกโลก เพื่อมาใช้ประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัดพุทธ โดยมีการศึกษาในด้านประวัติศาสตร์ ที่ตั้ง ผังบริเวณ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ทำให้สามารถประเมินคุณค่าตามเกณฑ์ของคณะกรรมการมรดกโลกได้เป็นอย่างดี งานวิจัยอีกเล่มหนึ่งที่มีความน่าสนใจคือ บทความเรื่องเทศกาลงานเมืองที่มองภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเชิงเศรษฐกิจและสังคม โดยกล่าวถึงความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมและการแบ่งประเภทตามคณะกรรมการมรดกโลก โดยผู้เขียนได้จัดเทศกาลงานเมืองไว้ในกลุ่มของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเชิงนามธรรม และได้ศึกษางานเทศกาลต่าง ๆ ในประเทศไทยรวมถึงมีการแบ่งหมวดหมู่เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย ถึงแม้ยังไม่มีการประเมินคุณค่า แต่ถือว่าเป็นการศึกษานิทรรศน์วัฒนธรรมที่เน้นในเชิงนามธรรมชิ้นแรกเท่าที่สืบค้นได้

- การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย ปี พ.ศ. 2549

การศึกษานิทรรศน์วัฒนธรรมในช่วงปี พ.ศ. 2549 เป็นปีที่เริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น เนื่องจากการสืบค้นทำให้พบว่ามีผลงานการศึกษานิทรรศน์วัฒนธรรมอีก 2 ประเภทถูกเผยแพร่ในช่วงเวลาดังกล่าว นอกเหนือจากการศึกษาเพื่อวิจัยอันประกอบไปด้วย ประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่รวบรวมเอาแนวคิด

เกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทั้งในประเทศและระดับสากลเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา รวมถึงการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการจัดการ ที่แยกย่อยได้เป็นการจัดการเพื่อการท่องเที่ยว อีกด้วย

- การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม

หนังสือชื่อ แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดย อาจารย์ วนิดา พึ่งสุนทร และคณะ (Phungsunthon et al., 2008) เป็นตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรมฉบับแรกในประเทศไทยที่สืบค้นได้ มีเนื้อหาเกี่ยวกับความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ความสำคัญ การแบ่งประเภท การศึกษาและตัวแปร การประเมินคุณค่า รวมไปถึงแนวทางการจัดการและกรณีศึกษาทั้งไทยและต่างประเทศ โดยแบ่งเป็น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบมีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม รวมไปถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ นอกจากนี้ หนังสือเล่มนี้ยังถูกอ้างอิงในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมหลายเล่ม และโครงสร้างของหนังสือถูกใช้เป็นโครงสร้างในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมอีกหลายเล่มเช่นกัน

- การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อวิจัย

การศึกษาเพื่อวิจัยในช่วงปี พ.ศ. 2549 ประกอบไปด้วย การศึกษาเรื่องบิณฑบาตเรือ โดย ศรัณย์ สมันตรัฐ และ คัทลียา นพรัตนารณ (Samantararat & Nopparatnaraphorn, 2006) การศึกษาเชิงตุ่ง : ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองโบราณและองค์ประกอบของเมืองร่วมวัฒนธรรมล้านนา โดย เกรียงไกร เกิดศิริ และ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับเมืองเก่าเชียงใหม่: การสื่อความหมายและการอนุรักษ์มรดกที่ถูกลืม โดย วีระพันธ์ ชินวัตร (Shinawattra, 2006) ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทย่อยคือ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการวิจัยเชิงนามธรรม คือ การศึกษาเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมการบิณฑบาตเรือ โดยการศึกษาเล่มนี้ต้องการหาความสัมพันธ์ระหว่างระบบของคลอง วัด และชุมชน รวมถึงผลกระทบจากการพัฒนาเมืองต่อกิจกรรมดังกล่าว โดยเริ่มต้นศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม ความหมายของ วัด ชุมชน และคลอง ตลอดจนประเพณีและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการใส่บาตร ตลอดจนได้ศึกษาพื้นที่ในด้านสภาพของพื้นที่ และลักษณะของกิจกรรมในปัจจุบัน จนสามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ของการบิณฑบาตเรือกับพื้นที่ รวมถึงระบุถึงเหตุที่ทำให้กิจกรรมดังกล่าวลดความเข้มข้นลงไป การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการวิจัยเชิงรูปธรรม อันได้แก่ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเชิงตุ่ง และการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองเก่าเชียงใหม่ ซึ่งการศึกษาทั้ง 2 ชิ้นมีความคล้ายกันในบางประเด็น และคล้ายกับการศึกษาประเภทเดียวกันที่ถูกเผยแพร่มาก่อนหน้านี้

- การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการจัดการ

การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการจัดการท่องเที่ยว คือการประยุกต์แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งนันทนาการทางประวัติศาสตร์ กรณีศึกษาแหล่งภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ในอุทยานแห่งชาติของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอรรพล ศิริเวชพันธ์ (Sirivetpan, 2006) นั้น เป็นการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมฉบับแรกที่สามารถสืบค้นได้ในประเภทการศึกษาเพื่อการจัดการท่องเที่ยว และเป็นงานวิจัย

ขั้นแรกที่มีโครงสร้างของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างครบถ้วน ทั้งการศึกษา การประเมินคุณค่า และแนวทางการจัดการ โดยเริ่มต้นจากการศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมระดับสากล ร่วมกับทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับแหล่งมรดกทางประวัติศาสตร์รวมถึงแนวทางการจัดการอุทยานแห่งชาติในประเทศไทย และได้ศึกษาพื้นที่ในด้านสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม การจัดการของเจ้าหน้าที่ ธรรมชาติ ความงาม ฯลฯ รวมถึงเกณฑ์การประเมินในลักษณะการให้ค่าคะแนน จนทราบได้ถึงคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สมควรเป็นแหล่งท่องเที่ยว และเสนอแนวทางการจัดการทั้งในเชิงกายภาพ เช่น ทางเดิน ราวกันตก จุดชมวิว และในเชิงการจัดการ ถึงแม้จะใช้เครื่องมือทางสถิติค่อนข้างมาก แต่นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาในประเภทเพื่อการท่องเที่ยว

ข้อเสนอเพื่อการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในภาพรวม

เพื่อให้เกิดความหลากหลายและความลึกซึ้งในการศึกษา รวมถึงก่อให้เกิดความเข้าใจต่อคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ดังนั้น จึงเสนอแนวทางการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทยเพื่อให้เกิดผลดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยสำหรับการศึกษาในภาพรวม ผลงานการศึกษาควรมีความหลากหลายและมีจำนวนที่เหมาะสมสอดคล้อง โดยเสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเผยแพร่ผลงานอย่างน้อย 1 ชิ้น ต่อปี เพื่อให้เกิดความหลากหลายและต่อเนื่องของการศึกษา นอกจากการเผยแพร่ผลงาน 1 ชิ้นต่อ 1 ปีแล้ว ผลงานดังกล่าวควรมีความเฉพาะเจาะจงในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมบางประเภท เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญในการศึกษาที่ยั่งยืน และควรส่งเสริมให้มีกระบวนการชุมชนประกอบอยู่ในทุกการศึกษา เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน และอาจทำให้ได้แนวทางใหม่ ๆ ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การศึกษาประเภทนี้ควรส่งเสริมและพัฒนาให้มีความเฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทอื่น ๆ ต่อไป โดยเสนอให้ทุกหน่วยงานหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีการศึกษาประเภทตำราภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นของตนเองอย่างน้อย 1 ชิ้น โดยองค์ประกอบควรมีความเฉพาะตัว เหมาะสมกับความเชี่ยวชาญของหน่วยงานหรือสถาบันนั้นๆ ทั้งการให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม การแบ่งประเภท การศึกษา การประเมินคุณค่า และแนวทางการจัดการ

2. ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการวิจัย

การศึกษาประเภทนี้มีจำนวนค่อนข้างมากและมีแนวทางที่หลากหลายโดยสามารถแบ่งได้ถึง 4 กลุ่มตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังนั้น จึงควรมีแนวทางการศึกษาที่ชัดเจนยิ่งขึ้นเพื่อให้ง่ายต่อการศึกษา

เช่น กลุ่มภูมิศาสตร์เน้นการศึกษาสภาพทั่วไปและการเปลี่ยนแปลง กลุ่มภูมิสถาปัตยกรรมศึกษาสภาพทั่วไป มุมมองและความงาม กลุ่มสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ ผังและสถาปัตยกรรม กลุ่มสังคมเน้นการศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมศาสนา และเศรษฐกิจรวมถึงสภาพสังคมปัจจุบัน เป็นต้น นอกจากนั้นควรมีการใช้เกณฑ์การแบ่งประเภทที่เหมือนกัน เพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบจนเห็นความชัดเจนในการศึกษา

3. ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อการจัดการ

การศึกษาประเภทนี้แม้มีความคล้ายกับการศึกษาประเภทเพื่อการวิจัย แต่เพิ่มส่วนของ การวิเคราะห์และแนวทางการจัดการเข้ามา รวมทั้งการแบ่งกลุ่มย่อยที่ไม่เหมือนกัน คือแบ่งเป็น การจัดการพื้นที่ และการจัดการเพื่อการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามการศึกษาประเภทนี้ควรเพิ่มส่วนของกระบวนการ ชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน หรืออย่างน้อยได้รับทราบถึงความคิดเห็นของชุมชนในภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น ๆ

4. ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทเพื่อกระบวนการชุมชน

การศึกษาประเภทนี้ถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะความเข้าใจคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ดังนั้นจึงควรส่งเสริมให้มีการศึกษาประเภทนี้เป็นจำนวนมาก โดยการศึกษาควรจะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ด้วย

5. ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมประเภทพิเศษ

การศึกษาประเภทนี้มีความสำคัญในแง่ของการเป็นจุดเริ่มต้นของแนวทางใหม่ ๆ ในการศึกษา ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยอาจเริ่มต้นจากข้อสังเกต ข้อโต้แย้งทางทฤษฎี หรือการสำรวจพื้นที่ เพื่อเป็นจุดเริ่มต้น ในแนวทางการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมและยังช่วยให้เข้าใจภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้อย่างดียิ่งขึ้นในบางประเด็น

References

- Kertsiri, K. (2005) World Heritage Cultural Landscape of Champasak. *Journal of the Faculty of Architecture Silpakorn University*, 21, 83-94. (in Thai)
- Lennon, J. Mathews, S. (1996) *Cultural Landscape Management*. Australia: Cultural Heritage Working Group Australian Apes Liaison Committee.
- Nuanchan, K. (1996). *The Cultural Landscape in Puta shrine*. Maha Sarakham: Maha Sarakham University. (in Thai)
- Pahanit, W. (1995). *The Effect of Salt on The Cultural Landscape in Seaw River, Bor Ra Bue Province*, Maha Sarakham. Maha Sarakham University. (in Thai)

- Phruksawan, M. (1993) *Ban Thawat Cultural Landscape*. (Master's thesis) Mahasarakham University, Mahasarakham. (in Thai)
- Phungsunthon, W. (2006) *Guidelines The Management of Cultural Landscapes*. Bangkok: Amarinprinting and Publishing. (in Thai)
- Phungsunthon, et al. (2008) *Management of Cultural Landscape*. Bangkok: Amarin Prining & Publishing Public Company Limited. (in Thai)
- Samantarath, S., & Nopparatnaraphorn, K. (2006). *Bin-tha-bat-rua : the roles of wat and chumchan in the constitutions of a Thai culture landscape*. (Research Report). Bangkok: Kasetsart University.
- Sirivetpan, A (2006) *Apply concept of Cultural Landscape for Manage recreation of History: Case Study Painting Prehistoric in Northeast National Park*. Bangkok: Kasetsart University.
- Shinawatra, W. (2006) Cultural Landscape That Related to Chiang Sean Old Town. *Institute of Culture and Art Journal*, 8(15), 44-66. (in Thai)

คณะผู้เขียน

นายสรศักดิ์ เวสสุนทรเทพ

ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากร
383 หมู่บ้านรัชดานิเวศน์ ซอย 5 แขวงสามเสนนอก เขตห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร 10310
e-mail:sonvess@hotmail.com

รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล

ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากร
31 ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200
e-mail: chaiyasit.d@su.ac.th

